le bunların bir kısmı bulunduğu muhitte gözden düşmemek amacıyla bu yolu seçmiştir.

Bedir zaferiyle birlikte Evs ve Hazrec kabileleri içinde müteredditt davrananlar hemen müslüman oldular. Bunlardan, Medine halkına başkan olmak üzere iken İslâmiyet'in şehre gelmesiyle siyasî nüfuzunu yitiren Abdullah b. Übey b. Selûl eski itibarını korumak maksadıyla bir grup oluşturdu ve Hz. Peygamber'e karşı gizli bir muhalefet cephesi kurarak çeşitli nifak taktikleri uygulamaya başladı. Bu arada bir yandan hıristiyan liderlerinden akrabası Ebû Âmir er-Râhib'in desteğini sağlarken bir yandan da gizlice Kureyş müşrikleri ve Medine yahudileriyle dostluk anlaşmaları yaptı. Abdullah b. Übey, Uhud ve Hendek savaşları sırasında ilk defa Kureyş müşrikleri ve Ebû Âmir ile olan ilişkilerini açığa vurdu ve Benî Kurayza ile Benî Nadîr'i Resûl-i Ekrem'e karşı savaşa teşvik etti. Oluşturduğu münafıklar grubunu yahudi ve müşriklerle aynı ittifak içinde toplamaya çaba gösterdi. Fakat Mekkeli müşrikler Hudeybiye Antlaşması ile kısmen ve Mekke'nin fethinden sonra tamamen onun ittifakından çıktılar. Öte yandan Medine'de ortak eyleme girdiği yahudilerin şehirden sürülmesiyle oradaki beraberlik de sona erdi. Bu durumda sadece Mekke fethinin ardından Tâif'e kaçan ve daha sonra Suriye'ye giden Ebû Âmir onunla irtibatını kesmeyerek hıristiyanları Hz. Peygamber'e karşı kışkırtmaya çalışmak suretiyle kendisine yardım etmeyi sürdürdü.

Abdullah b. Übey, Benî Mustaliḳ (Müreysî') Gazvesi sırasında ensar ve muhacirleri birbirine düşürmeyi denedi; dönüşte de Medine'de kargaşa çıkarmak için İfk Hadisesi'ni tezgâhladı. Nifakın zirveye çıktığı en kritik günlerde münafıkların üs olarak kullandığı nifak merkezini mescid hüviyetine büründürerek faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak istedi (bk. **MESCİD-i DIRÂR**). Tebük Seferi'nde gövde gösterisi yapmak amacıyla Zübâb tepesi tarafında Hz. Peygamber'in ordugâhından ayrı bir ordugâh kurdu. Bir taraftan savaşa gitmeyenlerin başını çekerken diğer taraftan bazı münafıkların orduya katılmasını sağlayarak nifak hareketlerini tahrik etti ve bunun sonucunda Tebük dönüşünde Resûl-i Ekrem'e suikast girişiminde bulunuldu (bk. **TEBÜK GAZVESİ**).

Abdullah b. Übeyy'in planladığı nifak olayları karşısında insanların iki gruba ayrıldığı anlaşılmaktadır. Birinci grup, Câhiliye duygusundan henüz kurtulamayan ve İbn Übeyy'in kötü niyetinden haberi olmaksızın siyasî propagandalara aldanarak ona katılanlar, ikincisi de kalben ve fiilen nifak üzere bulunanlardır. Bu dönemde itikadî nifakı kanıtlanmış kişilerin nisbeten az olduğu görülmektedir. Hulefâ-yi Râşidîn devrinin sonuna doğru ortaya çıkan fitnelere Asr-ı saâdet'ten kalan münafıkların değil daha sonra İslâm'a giren yahudilerin tesir etmesi Asr-ı saâdet'teki münafıkların sayıca azlığının bir delili sayılabilir. Hz. Peygamber, münafıklara karşı uyguladığı metotla nifak hareketlerini kökünden kurutmaya çalışmış, sayılarını ve etkilerini çok aza indirmiştir. Kurduğu otorite ile nifakın eyleme dönüşmesine pek fırsat vermemiş, çıkan nifak hareketlerini de kısa sürede önlemiştir. Onun Kur'ân-ı Kerîm'in münafık tanımlamasına giren insanları bu sıfatla damgalamadığı, hiç kimseye münafık diye hitap etmediği ve bunu müminlere de yasakladığı görülmektedir. Çok defa münafıklara sadece mânevî müeyyide uygulamış, onların hukukuna riayet ederek kendilerine düşman muamelesi yapmamıştır. Ayrıca nifak problemini İslâm toplumunun bir iç meselesi olarak değerlendirmiş, siyasî mahiyette başlayan nifakın itikadî hüviyete bürünmemesi için âzami gayret gösterip münafıkların kendi aralarında giderek kuvvet kazanmasını önlemiştir. Bu arada Resûl-i Ekrem'in belirli konularda münafıklara izin vermesini ve suçlarını affetmesini sadece hoşgörüsüne bağlamamak, bunda özellikle İbn Übeyy'in çevresinde bulunan kişilerin nifaktan uzaklaştırılması siyasetinin yatmakta olduğunu kabul etmek gerekir.

Münafıkların faaliyetleri, barış zamanı ensar ve muhacirler içinde kavga çıkartarak İslâm toplumunu birbirine düşürmek, Hz. Peygamber'e gelen vahiyleri küçümseyip yeni müslümanlar arasında tereddüt uyandırmak, onun şahsını ve aile fertlerini cemiyet içinde lekeleyerek yıpratmak şeklinde yoğunlaşırken savaş zamanı müslümanların cesaretini kırmak, düşmana avantaj sağlayıcı yollara başvurmak, Resûlullah'a karşı kötü fiiller tertiplemek ve İslâm ordusunu içten çökertmeye çalışmak şeklinde sıralanabilir. Bu gayretler karşısında Hz. Peygamber önce dış desteklerini keserek onları yalnızlığa itmiş ve ashap arasında kurduğu kardeşlik, tevhid ve birlik şuuruyla iç huzuru ve güvenliği sağlamıştır. Böylece Resûl-i Ekrem'in vefatına yakın dönemde münafıklar etkilerini tamamen kaybetmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

DCR, s. 341-342; Buhârî, "Menâḳıb", 1, "Edeb", 52, "Aḥkâm", 27; Müslim, "Ṣıfâtü'l-münâfiḳîn", s. 16; Tirmizî, "Îmân", 14; İbn Hişâm, *es-Sîre²*, IV, 124; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (Ukkâşe), s. 343; Belâzürî, *Ensâb*, I, 274-283; Süheylî, *er-Ravżü'l-ünüf*, IV, 324; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, II, 68 vd.; Kurtubî, *el-Câmiʿ*, I, 195; VII, 212; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 47, 48; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4997; Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm* (trc. Ahmed Serdaroğlu), Ankara 1976, s. 94; Abdülfettâh el-Kādî, *Esbâbü'n-nüzûl ʿani'ṣ-ṣaḥâbe ve'l-müfessirîn*, Kahire, ts., s. 12; M. Lokmân el-A'zamî en-Nedvî, *Müctemaʿu'l-Medîneti'l-münevvere fî ʿahdi'r-Resûl*, Kahire 1989, s. 427-470; H. Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara 1994; Adnan Demircan, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Konya 1996; Nihat Hatipoğlu, *Peygamberimiz Döneminde Müşrik ve Münafık Liderler*, Ankara 1999, s. 83-106; Abdullah Yıldız, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları*, İstanbul 2000.

H. AHMET SEZİKLİ

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

(سورة المنافقون)

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış üçüncü sûresi.

Medine döneminde nâzil olmuştur. Münafıklardan bahsedildiği için sûre Münâfikûn diye adlandırılmıştır. On bir âyet olup fâsılası ن harfidir. Sûrenin münafıklar hakkında nâzil olan ilk sekiz âyetinin nüzûl sebebine dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte İbn Kesîr'in tercihine göre (*Tefsîr*, VII, 18) 5 veya 6 (626-627) yılında vuku bulan Benî Mustaliḳ Gazvesi sırasında cereyan eden şu olay üzerine indirilmiştir: Ensardan bir kişiyle bir muhacir arasında su kuyusu yüzünden çıkan tartışmada münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl ensar tarafını tutmuş, muhacirlerin kendilerini rahatsız ettiğini ileri sürmüş ve Medine'ye dönüşlerinde güçlü olan ensarın zayıf muhacirleri şehirden çıkaracağını söylemiştir. Durumdan haberdar edilen Hz. Peygamber kendisini çağırtarak işin mahiyetini sorunca Abdullah olayı inkâr etmiştir. Sûrenin ilk âyetleri nâzil olup yalancılığı ortaya çıktığında kendisine Resûlullah'tan özür dilemesi tavsiye edilmişse de gururu yüzünden yanına gitmemiştir (İbnü'l-Cevzî, VIII, 271-272; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, VII, 17-23).

Münâfikûn sûresinin muhtevasını iki bölüm halinde ele almak mümkündür. Münafıkların dış görünümü ile ruhî portrelerine temas eden birinci bölümde bildirildiğine göre onlar yeri geldikçe yemin ede-

rek müslüman olduklarını söyler, görünüşleri ve konuşmalarıyla ilgi çekerler. Ancak içlerinden ya hiç inanmamış veya Mekke'de iman ettikleri Hz. Peygamber Medine'ye gelip menfaat ve otoritelerini ortadan kaldıracak âdil bir düzen kurunca tekrar küfre dönmüş ve müslümanları içten içe İslâm dininden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Aslında onlar hainlikleri yüzünden her bağırışı kendi aleyhlerine sanan korkaklardır. Bu bölümde ayrıca Abdullah b. Übeyy'in yukarıdaki sözlerine atıfta bulunulmuş ve bu çifte şahsiyetli kimselerin sakınılması gereken müslüman düşmanı oldukları ifade edilmiştir (âyet 1-8).

Sûrenin ikinci bölümünde müminler, insan fıtratında önemli bir yer işgal eden mal hırsı ve evlât sevgisinin kendilerini Allah yolundan alıkoymaması hususunda uyarılmış, ardından, durdurulması ve ertelenmesi mümkün olmayan ölüm gelip çatmadan önce Allah'ın verdiği imkânlardan kamu yararına harcama yapmaları (infak) istenmiştir (âyet 9-11).

Hızlı ve kapsamlı kültür değişmeleri, sosyal hayatı büyük çapta etkileyen siyasî hareketlerin gerçekleştiği dönemlerde zayıf karakterli kişilerde nifak denen çifte şahsiyet psikolojisinin oluşması tarihte ve günümüzde gözlemlenen bir husustur. Münâfikūn sûresi, Asr-ı saâdet'ten itibaren İslâm tarihinde müslüman toplumların önemli bir problemini teşkil eden nifakın teşhisi konusuna ışık tutmaktadır. Bazı tefsir kaynaklarında, "Münâfikūn sûresini okuyan kimse nifaktan uzak kalır" meâlinde nakledilen hadisin (meselâ bk. Zemahşerî, IV, 112; Beyzâvî, IV, 282) mevzû olduğu kabul edilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 723).

Münâfikūn sûresiyle ilgili olarak Hasan Ferid Gülpâyigânî'nin *Tefsîr-i Sûre-i Mübâreke-i Cumu'a ve Tefsîr-i Sûre-i Kerîme-i Münâfiḳūn* isimli bir çalışması vardır (Tahran 1985). Ahmet Vefa Temel, *Münâfikûn Sûresi Tefsîri ve Tasvir Ettiği Münâfık Karakteri* adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (1996, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1410/1990, s. 361-362; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 112; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* VIII, 271-278; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl,* Beyrut 1410/1990, IV, 282; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ʿazîm,* Beyrut 1385/1966, VII, 17-23; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî ʿan şedîdi'ż-żaʿf ve'l-mevżûʿ ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, II, 723.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MÜNAKAŞA

(bk. CEDEL).

MÜNÂSEBÂTÜ'l-ÂYÂT ve's-SÜVER

(مناسبات الآيات و السور)

Âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkisi ve bunu inceleyen bilim dalı.

Sözlükte "iki şey arasındaki ilişki" anlamına gelen **münâsebet**in çoğulu ile **âyet** ve **sûre** kelimelerinin çoğulundan oluşan **münâsebâtü'l-âyât ve's-süver** terkibinde münasebet yerine aynı anlamda **tenâsüb** de kullanılmaktadır. Tefsir ilminde bu disipline "el-münâsebe beyne'l-âyât, et-tenâsüb beyne'l-âyât ve's-süver, tenâsübü'l-ây ve's-süver, münâsebâtü'l-Kur'ân" da denilmektedir. Kur'an'ın, âyet ve sûreleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü'l-Kur'ân konusunun münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile yakın ilgisi vardır (bk. **NAZMÜ'l-KUR'ÂN**). Hamîdüddin Ferâhî'ye göre nazm münasebeti de içine alan geniş bir mahiyet arzeder. Münâsebât ve tenâsüb kelimeleri âyetler ve sûreler arasında icmal-tafsil, umumîlik-hususîlik, aklîlik-hissîlik vb. alâka çeşitlerinden biriyle veya sebep-müsebbeb, illet-mâlûl, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla mâna irtibatını göstermek üzere kullanılmakta olup (Zerkeşî, I, 131) bu husus Kur'ân-ı Kerîm'in günümüzdeki tertibiyle yakından ilgilidir. Âyetler ve sûreler arasındaki ilişkiler konusu mevcut mushaf tertibinin tevkîfî olduğu görüşü esas alınarak incelenmektedir. Diğer taraftan, Kur'an'ın âyet ve sûrelerinin nüzûl sebeplerini araştıran esbâb-ı nüzûl çalışmaları Hz. Peygamber ve sahâbeden gelen rivayetlere dayandığı halde âyetler ve sûreler arasındaki ilişkilere dair bilgilerin akla dayandığı belirtilmektedir. Çünkü münâsebâtü'l-âyât ve's-süvere dair görüşler oldukça geç bir dönemde (IV./X. yüzyıl) ortaya çıkmış ve bu yöndeki açıklamalar daha çok dirâyet tefsirlerinde yer almıştır.

Âyetler ve sûreler arasında sistematik ilişkiler bulunduğunu savunan görüş, Kur'an'ın lafzı gibi tertibinin de mu'ciz olduğunu göstermeyi hedeflediği için münâsebâtü'l-âyât ve's-süver konusu i'câzü'l-Kur'ân ilmiyle de ilgilidir ve onun alt disiplini kabul edilmiştir. Bu ilişkiyi kanıtlamak için tefsir yazan çağdaş müfessirlerden Emîn Ahsen Islâhî Kur'an'ın mevcut tertibine aşırı vurgu yapar ve bu tertibin vahye dayalı olduğunu ileri sürer. Âyetler ve sûreler arasında anlam ilişkilerinin bulunduğu yönündeki düşünce ilk defa Bağdat'ta İbn Ziyâd en-Nîsâbûrî (ö. 324/936) tarafından ifade edilmiş, daha sonra bu yöndeki fikirler taraftar toplamaya ve Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ile tefsirlerde görünmeye başlanmıştır. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler arasındaki irtibatın son derece sağlam olduğunu, lafızlarının dizilişi ve mânalarının bütünlüğü itibariyle Kur'an'ın âdeta bir tek kelime gibi uyum taşıdığını ifade etmiştir (Zerkeşî, I, 132). Âyetler ve sûreler arasında ilişkiler bulunduğu fikri daha çok Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve Burhâneddin el-Bikāî'nin tefsirlerinde Kur'an'ı anlamanın bir yöntemi olarak değerlendirilmiştir. Bikāî, *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ây ve's-süver* adlı tefsirinde bütün sûreler ve âyetler arasında mânaya dayalı irtibatlar kurduğu gibi âyetleri oluşturan cümleler, hatta kelimeler arasında da münasebetler bulunduğunu göstermeye çalışmıştır (Kara, s. 238-280). Müfessirler, eğer arka arkaya gelen âyetler veya sûreler arasında açık bir ilişki varsa, biri diğerini anlam bakımından tamamlıyor ve ikinci âyet birinci için tekit, tefsir, itiraz vb. durumda bulunuyorsa buradaki münasebet vechini göstermeye gerek duymamışlar, genellikle, ilk bakışta birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görü-

Münâfikūn sûresinin ilk âyetleri